

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

з навчальної дисципліни

«Сучасні проблеми конституційного права України»

обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми другого (магістерського)
рівня вищої освіти

08 Право 081 Право

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 (протокол від 18.08.2023 № 8).

Розробник: професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Коломієць Ю. М.

Рецензенти:

1. Декан юридичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, д.ю.н., професор Серьогін В. О.
2. Завідувач кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор Салманова О. Ю.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

1.1. Денна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю
	Всього	з них:				
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 3						
Тема № 1. Сучасні проблеми теорії конституції.	12	2	2	-	8	
Тема № 2. Сучасні проблеми закріплення і захисту конституційного ладу України.	13	2	2	-	9	
Тема № 3. Сучасні проблеми правового статусу людини і громадянина в Україні.	12	2	2	-	8	
Тема № 4. Сучасні проблеми безпосередньої демократії в Україні.	12	2	2	-	8	
Тема № 5. Сучасні проблеми форми правління в Україні та перспективи її реформування.	14	4	2	-	8	
Тема № 6. Сучасні проблеми територіальної організації влади в Україні.	12	2	2	-	8	
Всього за семестр	75	14	12	-	49	Екзамен

1.2. Заочна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю
	Всього	з них:				
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 3						
Тема № 1. Сучасні проблеми теорії конституції.	12	2	-	-	10	
Тема № 2. Сучасні проблеми закріплення і захисту конституційного ладу України.	11	-	-	-	11	
Тема № 3 сучасні проблеми правового статусу людини і громадянина в Україні.	14	2	2	-	10	
Тема № 4. Сучасні проблеми безпосередньої демократії в Україні.	11	-	-	-	11	
Тема № 5. Сучасні проблеми форми правління в Україні та перспективи її реформування.	15	2	2	-	11	
Тема № 6. Сучасні проблеми територіальної організації влади в Україні.	12	-	-	-	12	
Всього за семестр	75	6	4	-	65	Екзамен

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Сучасні проблеми теорії конституції

Семінарське заняття № 1. Сучасні проблеми теорії конституції

Навчальна мета заняття: формування комплексного наукового уявлення про основні етапи та напрями новітньої конституційної реформи в Україні.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Поняття і сутність конституції.
2. Класифікація конституцій.
3. Особливості розробки, обговорення та прийняття змін до Конституції України.
4. Загальна характеристика чинної Конституції України.

Методичні вказівки

Перше питання плану слід присвятити розкриттю поняття конституції як основного закону суспільства і держави. При цьому слід звернути увагу на те, що термін «конституція» має тривалу історію і на сьогодні вживається в кількох значеннях, насамперед як «конституція юридична» і «конституція фактична». Необхідно з'ясувати зміст кожного з названих понять, розкрити співвідношення між ними. Слід також звернути увагу на формальний і матеріальний аспекти юридичної конституції, пояснити причини і значення такого розмежування.

Історія конституціоналізму налічує вже кілька століть. За цей час державно-правова думка і практика подарували світові величезну кількість різноманітних конституцій. Вивчення другого питання передбачає розгляд видів конституції залежно від застосування різних критеріїв класифікації та їх характеристику.

Відповідь на третє питання слід розпочати з характеристики особливостей розробки та обговорення Основного Закону з переходом до аналізу процедури внесення змін до Конституції України 1996 р. При цьому слід врахувати, що порядок несення змін до розділів I, III, XIII більш складний, ніж до інших розділів Основного Закону. При відповіді на питання доцільно звернутись до Рішення КСУ від 11 липня 1997 року № 3-зп/1997. Окремо слід показати, як на конституційну реформу вплинули парламентська реформа 2004 року, а також зміна повноважень глави держави.

Відповідаючи на останнє питання плану, слід охарактеризувати чинну Конституцію України 1996 р. за всіма критеріями, що використовуються в науці конституційного права, у тому числі за історичними умовами, зовнішньою формою, порядком прийняття та зміни, ступенем відповідності реально існуючим суспільним відносинам тощо. Особливу увагу слід приділити конституційній реформі, розкрити її причини, основні напрямки та перспективи.

Теми рефератів

1. Конституція України як соціальна цінність.
2. Суть, мета й основні напрями здійснення конституційної реформи в Україні.
3. Конституційний процес в Україні: історичний досвід, сучасний стан і перспективи.

Література

Основна: 1, 32, 33-39, 42

Допоміжна: 40, 43, 53, 60, 61, 62, 65

Тема № 2. Сучасні проблеми закріплення і захисту конституційного ладу України

Семінарське заняття № 2. Конституційний лад України в умовах конституційної реформи

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про засади конституційного ладу як провідний генеральний інститут конституційного права, його зміст, форми юридичного закріплення та захисту.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Поняття та елементи конституційного ладу.
2. Засади конституційного ладу: поняття та зміст.
3. Склад принципів, що становлять засади конституційного ладу України.
4. Реформування конституційного ладу України в сучасних умовах.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання плану, варто звернути увагу на те, що в сучасній юридичній науці існує певне розмаїття поглядів на те, що таке конституційний лад та як він співвідноситься з державним, політичним та суспільним ладом. Слід з'ясувати поняття «суспільний лад» та його складових елементів. При цьому слід мати на увазі, що суспільний лад певної країни – явище об'єктивне. Воно відображає загальні закономірності суспільного розвитку і, водночас, специфіку базових суспільних відносин певної країни. Можливості юридичного впливу на суспільний лад значно обмежені. Проте у будь-якому державно-організованому суспільстві найбільш суттєві риси суспільного ладу неодмінно отримують юридичне закріплення. Суспільний лад у конституційній формі закріплення називається конституційним ладом. Також необхідно визначити умови існування конституційного ладу, звернути увагу на те, що виключне право визначати і змінювати конституційний лад в нашій державі належить Українському народу.

При розгляді другого питання необхідно виходити з того, що інститут засад конституційного ладу посідає провідне місце в системі державного (конституційного) права будь-якої країни, оскільки відповідні принципи закріплені нормами даного інституту, мають вихідне, визначальне значення для всіх інших конституційно-правових інститутів. Необхідно дати визначення засад конституційного ладу як системи правових норм, що закріплюють фундаментальні політико-правові принципи, та розкрити їх зміст.

Розглядаючи третє питання плану, потрібно назвати принципи конституційного ладу України, як то: народний і державний суверенітет, республіканізм, унітаризм, демократизм, поділ державної влади, верховенство права тощо. При цьому слід звернути увагу на системність тих принципів, що становлять засади конституційного ладу, їх взаємний зв'язок і взаємообумовленість. Варто зазначити перелік ознак, які відрізняють ті принципи, що становлять засади конституційного ладу, від усіх інших правових принципів.

Завершальне, четверте питання плану передбачає розгорнуту характеристику актуальних проблем становлення, інституціоналізації та розвитку конституційного ладу в Україні. Доцільно при цьому акцентувати увагу на проблемі гарантованості засад конституційного ладу України та організаційно-правовому механізмі гарантування цих засад.

Теми рефератів

1. Економічний плюралізм (багатоманітність) як основа економічної системи України.
2. Конституційний принцип найвищої соціальної цінності людини: його зміст та значення для розбудови України як правової, демократичної держави.
3. Конституційно-правові основи міжнаціональних відносин в Україні.

Література

Основна: 1, 33-39, 42

Допоміжна: 8, 14, 15, 25, 37, 56, 63

Тема № 3. Актуальні проблеми правового статусу людини і громадянина в Україні

Семінарське заняття № 3. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні, перспективи їх реформування

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про юридичну природу конституційних прав і свобод, їх зміст, систему і проблеми реалізації в Україні на сучасному етапі.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Поняття основ правового статусу особи, його елементи та види. Загальні та спеціальні принципи правового статусу особи в Україні.
2. Основні (конституційні) права і свободи: поняття, ознаки, види; напрями удосконалення основ класифікації прав і свобод.
3. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні та перспективи їх удосконалення.
4. Гарантії реалізації основних прав і свобод громадян України, їх удосконалення.

Методичні вказівки

Дане семінарське заняття присвячене одній із ключових тем конституційного права, оскільки сучасний конституціоналізм виходить з постулату про найвищу соціальну цінність людини.

Розкриваючи перше питання плану, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи, розкрити зміст «загального», «спеціального» та «індивідуального» правового статусу особи, а також основи правового статусу в широкому та вузькому сенсі слова. Необхідно навести перелік усіх елементів правового статусу особи, розкрити їх зміст. При цьому особлива увага має бути приділена конституційним правам, свободам і обов'язкам як базовим елементам правового статусу особи. Варто акцентувати увагу на відмінностях між правами і свободами, правами людини і правами громадянина. Слід також мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу особи, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед, принципи найвищої соціальної цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів.

Друге питання плану вимагає формулювання визначення основних (конституційних) прав і свобод, системного викладення їх сутнісних ознак та класифікації за різними критеріями. Окремо слід спинитися на кожній із груп основних прав, розкрити їх зміст та спосіб конституційного закріплення. Розвиток різних галузей науки призводить до виникнення та припинення тих чи інших суспільних відносин, що безпосередньо призводить до появи у людини різних можливостей, яких не було раніше, зокрема трансплантація органів, клонування, право на власне зображення тощо. Право як система правових норм повинне давати адекватну відповідь на ці зміни у вигляді відповідного нормативного регулювання. Внаслідок усіх цих можливостей у людини виникають нові права, яких до цього часу не існувало, що тягне за собою необхідність удосконалення основ класифікації конституційних прав і свобод. На основі аналізу наукової та навчальної літератури слід визначити основні напрями удосконалення видового розмаїття конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Аналогічно слід підходити й до викладення питання про основні обов'язки громадян України. Особливу увагу слід звернути на те, що на відміну від відкритого переліку основних прав, перелік основних обов'язків є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає. Стосовно обов'язків також доцільно простежити тенденцію щодо зміни видового розмаїття належної поведінки особи в державі.

Звертаючись до гарантій реалізації основних прав і свобод, слід сформулювати їх визначення, відмежувати їх від інших елементів правового статусу особи. Необхідно навести класифікацію гарантій реалізації основних прав і свобод та розкрити їх зміст. Особлива увага має бути приділена сучасному стану дотримання конституційних прав і свобод громадян, проблемам їх реалізації та шляхам удосконалення. Для належного опрацювання цього питання слід звернутися до змісту щорічних доповідей Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також щорічних звітів вітчизняних і міжнародних правозахисних організацій.

Теми рефератів

1. Роль принципів правового статусу особи у забезпеченні реалізації конституційних прав і свобод особи.
2. Стратегічні напрями державної політики України в галузі прав людини.
3. Права людини і формування правової держави в умовах реформування політичного та економічного ладу в Україні.
4. Особливості реалізації прав дитини в умовах особливих правових режимів.
5. Проблема соціально-економічних гарантій прав людини і громадянина в Україні.
6. Конституційна юстиція у системі захисту прав людини.

Література

Основна: 1, 3, 6, 8, 9, 15, 17, 18, 28, 33-39, 42

Допоміжна: 1, 5, 7, 16, 20, 34, 36, 38, 50, 51, 52, 58, 59, 67, 68, 69

Тема № 4. Актуальні проблеми безпосередньої демократії в Україні

Семінарське заняття № 4. Актуальні проблеми безпосередньої демократії в Україні

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про конституційні форми безпосередньої демократії в Україні та їх вплив на реалізацію принципу народного суверенітету.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Вибори як форма народовладдя в Україні.
2. Об'єктивне і суб'єктивне виборче право в Україні.
3. Виборчі системи, що використовуються в Україні.

4. Актуальні проблеми виборчого процесу в Україні.
5. Референдне право України.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання плану має розпочинатися з визначення поняття виборів, їх сутнісних рис і відмінностей від інших форм безпосередньої демократії. При цьому слід акцентувати увагу на виборах як способі реалізації принципу народного суверенітету. Окремо необхідно зупинитись на функціях та соціальному призначенні виборів, їх позитивних та негативних рисах.

Відповідь на друге питання плану має спиратися на аналіз Конституції України та чинного виборчого законодавства України. Необхідно визначити поняття об'єктивного та суб'єктивного виборчого права, вказати співвідношення між ними. Висвітлюючи суб'єктивне виборче право, необхідно розмежувати його активний і пасивний аспекти, а також вказати виборчі цензи, передбачені чинним законодавством України. Принципи виборчого права слід розглядати з точки зору конституційно-правової теорії та чинного виборчого законодавства. Слід відмежувати поняття «принципи виборчого права» від суміжних понять, зокрема від таких, як «принципи виборчої системи» та «принципи виборчого процесу». Окрема увага має бути приділена проблемам реалізації виборчого права в умовах воєнного стану.

Розкриваючи третє питання плану, слід сформулювати визначення виборчої системи у вузькому і широкому сенсі слова. Необхідно також проаналізувати всі види виборчих систем, які використовуються на загальнодержавних та місцевих виборах в Україні, а також пояснити змінюваність виборчих систем в нашій державі.

Четверте питання плану слід розкривати, аналізуючи зміст кожної з стадій виборчого процесу. При цьому треба звернути увагу не лише на логічний зв'язок між стадіями та склад їх учасників, а й проблеми, які виникають на кожній із стадій виборчого процесу та запропонувати шляхи їх подолання.

При відповіді на останнє питання теми слід розкрити сутність та юридичну природу референдуму як вищої форми безпосередньої демократії, з'ясувати його значення для реалізації народного суверенітету. При цьому слід звернути увагу на існуючу проблему щодо проведення місцевого референдуму.

Теми рефератів

1. Становлення ідеї народовладдя у світовій політико-правовій думці.
2. Перспективи удосконалення виборчої демократії в Україні.
3. Юридична відповідальність за порушення права референдної демократії.

Література

Основна: 1, 2, 5, 30, 33-39, 41, 42

Допоміжна: 8, 10, 13, 19, 33, 39, 47, 55, 66

Тема № 5. Актуальні проблеми форми правління в Україні та перспективи її реформування

Семінарське заняття № 5. Актуальні проблеми форми правління в Україні та перспективи її реформування

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про форму правління як генеральний інститут конституційного права, а також про сучасний стан та перспективи розвитку інституційно-функціональної організації державної влади в Україні.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Форма правління як елемент форми держави і конституційно-правовий інститут.
2. Класифікація форм правління та особливості їх конституційного закріплення.
3. Еволюція конституційної форми правління в Україні за роки незалежності.
4. Загальна характеристика існуючої форми правління в Україні та шляхи її удосконалення у межах конституційної реформи.
5. Конституційно-правовий статус вищих органів державної влади в Україні.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання плану має розпочинатися з визначення форми правління як провідного елемента форми держави. При цьому слід зазначити, що форма правління отримує закріплення на конституційному рівні і деталізується на рівні конституційного законодавства, утворюючи генеральний інститут конституційного права. Необхідно відзначити, в який спосіб форма правління отримує юридичну об'єктивацію, підкреслити роль конституційних звичаїв для інституційно-функціональної організації державної влади в державах з усталеними конституційними традиціями.

У межах другого питання плану слід навести розгорнуту класифікацію форм правління за різними критеріями, надати характеристику їх видового розмаїття. Особливу увагу слід приділити способам конституційного закріплення тих чи інших форм правління, а також тим елементам, які отримують об'єктивацію на рівні основного закону.

Відповідь на третє питання плану має включати в себе аналіз динаміки конституційної форми правління в Україні. Необхідно зазначити, що становлення України як незалежної держави розпочиналося з республіки радянського типу, котра через внесення змін до Конституції 1978 р., укладення Конституційного Договору 1995 р., прийняття Конституції 1996 р. і подальше її реформування протягом 2004-2014 рр. призвело до утвердження напівпрезидентської моделі, котра існує сьогодні.

Розкриваючи четверте питання, необхідно, перш за все, надати розгорнуту характеристику наявної в Україні форми правління, акцентуючи

увагу на її особливостях порівняно з класично напівпрезидентською моделлю. Варто підкреслити чесноти і вади вітчизняної моделі напівпрезидентської республіки, визначити перспективні напрямки її удосконалення в межах конституційної реформи. Серед наявних проблем варто відзначити проблеми взаємодії між елементами державного апарату, дотримання системи стримувань і противаг, а також наголосити на необхідності удосконалення форми правління в аспекті боротьби з корупцією.

Розкриваючи п'яте питання необхідно зазначити, що усі органи державної влади України у своїй сукупності становлять єдину цілісну і внутрішньо узгоджену систему, чим забезпечується ефективне функціонування державного механізму в цілому. Слід не просто розкрити систему органів державної влади в Україні, що здійснюється на засадах поділу її на законодавчу, виконавчу та судову, але й відзначити проблеми взаємодії між елементами державного апарату, дотримання системи стримувань і противаг. Окремо доречно зупинитись на характеристиці тих органів державної влади, які не можуть бути віднесені до жодної окремої гілки влади, зокрема, Конституційний Суд України, органи прокуратури тощо. Крім того, складовими системи органів державної влади є контрольно-наглядові органи, до яких належать: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Рахункова палата України, Центральна виборча комісія тощо. Винятково важливу функцію держави у сфері забезпечення безпеки і правопорядку відіграють правоохоронні органи.

Теми рефератів

1. Республіканська форма правління в Україні: конституційне регулювання та практика реалізації.
2. Україна як демократична республіка: конституційно-правовий аспект.
3. Еволюція форм правління у XX – на початку XXI ст.

Література

Основна: 1, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 25, 27, 29, 30, 33-39, 42

Допоміжна: 3, 4, 12, 21, 22, 23, 30, 31, 32, 41, 42, 44, 48, 53, 57, 64, 67

Тема № 6. Актуальні проблеми територіальної організації влади в Україні

Семінарське заняття № 6. Актуальні проблеми територіальної організації влади в Україні

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про форму територіального устрою як генеральний інститут конституційного права та особливості територіальної організації влади в Україні.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання

1. Форма територіального устрою як елемент форми держави.
2. Поняття та сутність територіальної організації публічної влади.
3. Система територіального устрою і територіальна організація влади в Україні на сучасному етапі.
4. Перспективи реформування територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання теми необхідно дати визначення форми територіального устрою, проаналізувати соціальні, економічні, національні, історичні й інші чинники, що визначають становлення й еволюцію політико-територіального устрою держави. Необхідно навести розгорнуту класифікацію форм територіального устрою, розкрити зміст ознак, які характеризують та або іншу форму. На основі ст. 132 Конституції України необхідно проаналізувати засади територіального устрою України. Крім того, мають бути з'ясовані особливості конституційно-правового статусу міст Києва і Севастополя у складі України. Особлива увага має бути приділена питанню щодо з'ясування статусу Автономної Республіки Крим. При цьому, необхідно охарактеризувати риси АРК, які притаманні їй як територіальній автономії, виходячи з того, що на сьогоднішній день Автономна Республіка Крим є тимчасово окупованою територією України.

Відповідь на друге питання необхідно почати зі з'ясування поняття, рівнів та принципів територіальної організації публічної влади у зарубіжних країнах. Варто зупинитися на принципах децентралізації та деконцентрації публічної влади. Важливе місце серед принципів займає принцип субсидіарності в організації публічної влади на місцях. Розглядаючи питання необхідно мати на увазі, що на ефективність функціонування місцевої системи управління впливає зв'язок децентралізації та деконцентрації влади, співвідношення функцій та компетенції органів влади, їх розподіл за функціональними та галузевими принципами.

Відповідь на третє питання плану має спиратися на зміст розділів VI, IX-XI Конституції України, а також законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні». Необхідно сформулювати поняття, розкрити принципи та ознаки територіального устрою України. Особливу увагу необхідно приділити конституційним засадам територіального устрою України, а також характеристиці України як асиметричної та відносно децентралізованої унітарної держави. Треба назвати види територіальних одиниць, розкрити їх особливості, виокремити статус вищих, середніх та нижчих елементів системи територіального устрою України. Особливу увагу слід приділити питанням територіальної автономії в Україні. Територіальна організація публічної влади в Україні має бути розкрита з точки зору територіальної підвідомчості органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також взаємодії даних органів на спільній території.

Розкриваючи четверте питання, необхідно, перш за все, розкрити наявні проблеми щодо територіальної організації влади та місцевого самоврядування в Україні, а також принципи та основні напрями їх реформування. Виходити при цьому треба з Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженої розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Необхідно обґрунтувати, в чому полягають причини, сутність і зміст децентралізації влади в Україні, навести позитивний зарубіжний досвід здійснення децентралізації влади.

Теми рефератів

1. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади з органами виконавчої влади вищого рівня та місцевим самоврядуванням.
2. Реалізація концепції децентралізації влади в Україні.
3. Правові гарантії здійснення місцевого самоврядування в Україні у світлі здійснення конституційної реформи.
4. Інтеграція гендерного принципу в діяльність органів місцевого самоврядування.

Література

Основна: 1, 2, 4, 7, 13, 14, 23, 24, 26, 31, 33-40, 42

Допоміжна: 2, 6, 12, 17, 18, 24, 26, 28, 35, 45, 46, 49, 54

Рекомендована література

3.1. Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
4. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/141-19>
5. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
6. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
7. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII (зі змін.) URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII (із змін.) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
10. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
11. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР (в ред. Закону від 22 грудня 2005 р. № 3277-IV) (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр>
12. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
13. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
14. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
15. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
16. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
17. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (із змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
18. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
19. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>
20. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 р. № 576-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-19>
21. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
22. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
23. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
24. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. № 93-IV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
25. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (в ред. Закону від 22 березня 2001 р. № 2328-III) (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>

26. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 р. № 401-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-14>

27. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

28. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>

29. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

30. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. № 1932-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-15/page2>

31. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

32. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11 липня 1997 року № 3-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text>

Підручники та навчальні посібники:

33. Актуальні проблеми конституційного права України: Підручник / За заг. ред. проф. Олійника А. Ю. К.: ЦУЛ, 2020. 554 с.

34. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 554 с.

35. Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.

36. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.

37. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.

38. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

39. Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях. Харків: Право, 2017. 303 с.

40. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Харків: Право, 2019. 510 с.

41. Нестерович В. Ф. Виборче право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2017. 503 с.

42. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права: рекомендовано МОН України / за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

3.2. Допоміжна

1. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 3–5.

2. Баймуратов М. М. Феномен «розмежування повноважень» як основоположний інструментальний метод формування компетенції органів місцевого самоврядування в умовах муніципальної реформи в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 13. С. 132–153.

3. Бакумов О. Відповідальність Парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Право України*. 2019. № 7. С. 198–217.

4. Бакумов О. С. До питання про якість законів у контексті відповідальності парламенту. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Республіка Молдова, August 2019. Nr. 4 (38). С. 25–31.

5. Барабаш О. О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 216–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_36

6. Батанов О. В. Сучасні законопроектні ініціативи у сфері здійснення місцевого самоврядування у столиці України – місті Києві: досвід експертного аналізу. *Регіональне управління та місцеве самоврядування*. 2019. № 5. С. 174–188.

7. Білоскурська О. Ступінь наукової розробки інституту конституційних обов'язків людини та громадянина в Україні. *Правова держава*. 2017. № 27. С. 28–32.

8. Богів Я. Безпосередня демократія як форма реалізації народного суверенітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 22. С. 205–213.

9. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз. Харків: Право, 2018. 384 с.

10. Вітюк Д. Л., Павлюх О. А. Вибори як форма безпосередньої демократії: теоретико-правовий аспект. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 115–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2019_10_25

11. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 8–13. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/426>.

12. Грішин О. Історична роль і місце Президента в системі органів державної влади сучасної України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Т. 2. № 78. С. 9–13.

13. Гудзь Л., Гудзь Т. Принцип загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2020. С. 30–39.

14. Гудзь Т. І. Конституційне закріплення суспільного ладу: основні підходи. *Право і безпека*. 2015. № 3 (58). С. 21–25.

15. Гудзь Т. І. Форми посягання на конституційний лад України // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє: тези доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2019 р.). Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. С. 132–133.

16. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 124–127.

17. Децентралізація публічної влади: теорія, практика, зарубіжний досвід. Одеса Гельветика, 2018. 176 с.

18. Загурська-Антонюк В. Ф. Сучасні тенденції децентралізації державної влади та їх реалізація в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1391>

19. Закірова С. Референдум як інструмент прямої демократії: міжнародний досвід і корисні уроки для України. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 10 (175). С. 4–13. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2019/10.pdf>.

20. Запорожець В. Умови прийнятності конституційних скарг: законодавче врегулювання та практика Конституційного Суду України. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 3. С. 25–50.

21. Зубенко Г. В. Форми парламентської відповідальності члена уряду: порівняльно правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Вип. 27. С. 49–54.

22. Івановська А. М. Розмежування судового та конституційного контролю: теоретико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 234–237. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/58.pdf

23. Йосифович Д. І., Андрусишин Р. М. Проблеми реформування органів виконавчої влади в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. № 4. С. 143–152.

24. Калиновський Б. В. Реформування системи територіальної організації влади в Україні відповідно до міжнародних стандартів та принципів. *Вісник АПСВТ*. 2016. № 3–4. С. 69–72.

25. Касинюк Л. А., Мельник Е. А. Правова держава та проблеми становлення її в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 28–32. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/6.pdf

26. Кириченко Ю. М. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 216–219. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/58.pdf

27. Кириченко Ю., Давлєтова Г. Роль політичних партій у сучасних процесах державного будівництва в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 7–12.

28. Ключевський В. І. Органи місцевого самоврядування в Україні: історичний аспект та нагальні проблеми сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 102–108.

29. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні: Навч. посібник. Полтава: «Астроя», 2020. 217 с.

30. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2015_4_13

31. Колодій А. Проблема вибору форми державного правління в Україні (в контексті конституційної реформи). *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 3–4 (83–84). С. 187–211. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kolodii_problema.pdf

32. Коломієць Ю. М. Проблема конституційного регулювання промудрації законів Президентом України. *Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення*: Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 червня 2021 р.) / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2021. С. 221–224.

33. Коломієць Ю. М., Гудзь Л. В. Правопорушення на виборах в Україні та шляхи їх подолання. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 6 (46). С. 51–54.

34. Косілова О., Поєдинок В. Втручання у права людини в німецькій та українській правових доктринах. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 50–56. URL: http://www.pap.in.ua/3_2019/13.pdf.

35. Костенко С. О., Мамчур С. М. Компаративний аналіз систем місцевого самоврядування в Україні та деяких країн світу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 53–56. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/14.pdf

36. Красовський К. Новітні ідеї гарантування природних прав людини та удосконалення їх конституційних механізмів на тлі світового досвіду. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 19–29.

37. Курцев О. Ю. Поняття та ознаки унітаризму як принципу конституційного ладу України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2020. № 44. С. 107–112.

38. Лазарева М. Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 51–53. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/13.pdf

39. Лешанич М. Особливості формування виборчої системи України (1991–2014 рр.). *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 18–25.

40. Магновський І. Й. Конституційна реформа в Україні: виклики сучасності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 7–10.
41. Мартинюк Р. Змішана республіка – напівпрезидентська форма правління? *Право України*. 2018. № 1. С. 172–183.
42. Мартинюк Р. Класифікація форми правління: проблема вибору критеріїв. *Право України*. 2018. № 12. С. 207–219.
43. Мищак І. Конституція України: проблемні аспекти й перспективи удосконалення (до 25-річчя ухвалення Основного Закону). *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти*. 2021. № 5–6 (85–86). С. 5–9. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/konstutyciynuy_proces/2021/5-6.pdf.
44. Мищак І. М. Стратегія влади щодо розвитку органів правосуддя та конституційного судочинства в Україні. *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти*. 2021. № 4 (84). С. 3–8. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/konstutyciynuy_proces/2021/4.pdf
45. Мішин С. І. Теоретично-методологічні засади реформування системи місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 60–77.
46. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Третьої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 грудня 2019 р.). К.: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2019 228 с.
47. Нестерович В. Ф. Зміст та структура суб'єктивного виборчого права в Україні. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. вип. № 3. С. 163–169.
48. Олійник В. С. Республіканська форма правління: її особливості в Україні. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2018. № 2. С. 15–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shssl_2018_2_4.
49. Олійник В. С., Олійник В. В., Шумний Н. О. Проблеми реформи місцевого самоврядування: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 104–111.
50. Онищенко Н. М. Контроль за забезпеченням прав людини: дихотомія впливу. *Правова держава*. 2020. Вип. 31. С. 24–28.
51. Осауленко С. В. Конституційне право громадян на об'єднання в політичні партії та судова практика його захисту: монографічні дослідження. *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*. 2018. № 4, т. 2. С. 35–37.
52. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 266–271.
53. Пухтинський М. О. Стан та перспективи трансформації конституційно-правового регулювання врядування в Україні. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2019. № 4. С. 10–19.
54. Ременяк О. В. Перспективи реформи децентралізації публічної влади в Україні крізь призму державотворчої практики: теоретико-правовий

аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. № 4. С. 34–39.

55. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування: аналіт. доп. / Павленко І. А., Даниляк О. О., Макаров Г. В., Руденко А. В. Київ: НІСД, 2019. 65 с.

56. Рябовол Л. Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 3 (43). С. 262–266.

57. Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики: монографія. Харків: Право, 2011. 768 с.

58. Словська І. Є Еволюція конституційно-правового регулювання прав людини в Україні в контексті розвитку політичних систем. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Т. 4. № 92. С. 54–62.

59. Сподинський О. О. Полігромадянство: позитивні і негативні сторони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 5. С. 37–41.

60. Стець О. М., Павліченко Є. В. Сучасні проблеми українського конституціоналізму та напрям їх уникнення. *Нове українське право*. 2021. Вип. 3. С. 164–169.

61. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність і взаємообумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Т. 2. № 86. С. 78–88.

62. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенс і взаємозумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 78–94.

63. Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття. *ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 3 (71). С. 205–215.

64. Черняк Є. В. Зміна форми правління як мета конституційних перетворень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвип., ч. 2. С. 40–43. URL: http://apnl.dnu.in.ua/tom_2_2017/12.pdf

65. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Декларація про державний суверенітет України: історичне значення і завдання для сучасності (до 30-річчя прийняття Декларації). *Правова держава*. 2020. Вип. 31. С. 3–14.

66. Шутова О. С., Овсієнко К. С. Інститут референдуму в демократичних державах: позитивні і негативні аспекти. *Правова позиція*. 2020. № 3 (28). URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rvfd2NTTFaoJ:legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/3/14.pdf+&cd=6&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

67. Щербанюк О. В. Проблеми реалізації конституційної скарги в Україні та шляхи їх вирішення. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 93–99.

68. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році». URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022>

69. Явір В. Проблеми в сфері забезпечення прав національних меншин у контексті євроатлантичної інтеграції України. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2020. Вип. 3–4 (99–100). С. 50–63.

3.3. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Наукова бібліотека Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <https://lib.univd.edu.ua/>

2. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

3. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/>

4. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

5. Офіційний сайт Конституційного Суду України. URL: <http://www.ccu.gov.ua>

6. Офіційний сайт МВС України. URL: <http://www.mvs.gov.ua>.

7. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <http://univd.edu.ua/>

8. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленко. URL: <http://korolenko.kharkov.com/>